

२००० नंतरच्या स्त्रीलिखित मराठी कादंबरीतील वैश्वीक मानवतेचे प्रतिबिंब

अंजली जाधव

संशोधक विद्यार्थी,

अण्णासाहेब मगर महाविद्यालय हडपसर, पुणे.

Corresponding Author – अंजली जाधव

DOI - 10.5281/zenodo.18654138

प्रस्तावना:

एकविसाव्या शतकाच्या प्रारंभानंतर मराठी साहित्यविश्वात स्त्री लेखिकांच्या कादंबरी लेखनाने नवे वळण घेतले. १९९० नंतर सुरू झालेल्या जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेचे ठोस परिणाम २००० नंतर स्पष्टपणे दिसू लागले. आर्थिक बदल, स्थलांतर, स्त्रीच्या सामाजिक भूमिकेतील परिवर्तन, मानवी हक्कांची जाणीव आणि जागतिक पातळीवरील मानवी प्रश्न यांचे प्रतिबिंब स्त्री लेखिकांच्या कादंबऱ्यांमधून प्रभावीपणे उमटले. २००० नंतरचा काळ हा जागतिक पातळीवर सामाजिक, आर्थिक आणि सांस्कृतिक उलथापालथीचा काळ मानला जातो. जागतिकीकरण, खाजगीकरण, उदारीकरण या प्रक्रियांमुळे मानवी जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रावर खोल परिणाम झाला. या बदलांचा प्रभाव मराठी साहित्यावर, विशेषतः स्त्री लेखिकांच्या कादंबरी लेखनावर प्रकर्षाने दिसून येतो. स्त्री लेखिकांनी या काळात केवळ स्त्रीजीवनाचे प्रश्न मांडले नाहीत, तर माणूस म्हणून जगताना येणाऱ्या वेदना, संघर्ष, मूल्यांची घसरण आणि मानवतेचा शोध या व्यापक वैश्वीक मुद्द्यांना आपल्या कादंबऱ्यांमधून अभिव्यक्त केले.

मराठी स्त्री कादंबरीकारांचे लेखन हे केवळ घरगुती किंवा व्यक्तिगत पातळीपुरते मर्यादित न राहता जागतिक मानवी मूल्यांचा पुरस्कार करणारे ठरले आहे. त्यामुळे २००० नंतरच्या स्त्री लेखिकांच्या कादंबऱ्यांमधील वैश्वीक

मानवतेचे प्रतिबिंब अभ्यासणे अत्यंत महत्त्वाचे ठरते. या काळातील स्त्री लेखन हे केवळ स्त्रीवादापुरते मर्यादित न राहता मानवकेंद्री बनले आहे. त्यामुळे स्त्री लेखिकांच्या मराठी कादंबऱ्यांमधून वैश्वीक मानवतेचा विचार अभ्यासणे ही काळाची गरज ठरते.

वैश्वीक मानवतेची संकल्पना आणि स्त्री कादंबरी लेखन:

वैश्वीक मानवता म्हणजे माणसाच्या मूलभूत प्रतिष्ठेचा, स्वातंत्र्याचा आणि हक्कांचा विचार करणारी व्यापक संकल्पना. जात, धर्म, राष्ट्र, लिंग या सर्व भेदांपलीकडे जाऊन माणूस म्हणून माणसाशी नाते जोडणे हा या विचाराचा गाभा आहे. स्त्री लेखिकांचे अनुभवाधारित लेखन या मानवतावादी मूल्यांना साहित्यात मूर्त रूप देते.

२००० नंतरच्या मराठी कादंबरीत स्त्री लेखिकांनी सामाजिक विषमता, लैंगिक अन्याय, स्थलांतर, अल्पसंख्याकांचे प्रश्न, पर्यावरण आणि सांस्कृतिक संघर्ष या जागतिक विषयांना मानवी संवेदनशीलतेने मांडले आहे.

संशोधनाची गरज व उद्दिष्टे:

गरज:

1. मराठी कादंबरीतील स्त्री लेखनाची भूमिका मोजणे

2. जागतिकीकरणानंतर मानवी मूल्यांचा कादंबरीतील प्रभाव समजून घेणे
3. मानवता, लैंगिक समता, सामाजिक परिवर्तन यांचे विश्लेषण करणे

उद्दिष्टे:

1. स्त्री लेखिकांच्या कादंबरीत वैश्वीक मानवतेचे कोणते पैलू दिसतात?
2. त्या कादंबऱ्यांमध्ये सामाजिक बदल व जागतिक संदर्भ कसे मांडले आहेत?
3. विशिष्ट कादंबऱ्यांमधून उदाहरणे देऊन त्यांचे विश्लेषण करणे

सैद्धांतिक पार्श्वभूमी:

१) वैश्वीकरण (Globalization): आर्थिक एकात्मता, माहिती व संस्कृतीचा प्रसार, लोकांची चलनशीलता—या सगळ्याचा साहित्यावर परिणाम झाला आहे.

२) मानवता (Humanism): माणसाच्या प्रतिष्ठा, समता, सामाजिक न्याय यांचे महत्त्व वर्णन करणारा विचार.

३) स्त्री लेखन :- स्त्रीचे अनुभव, संघर्ष, समाजाबद्दलची दृष्टी या साहित्यातून स्पष्ट होते.

स्त्री लेखिकांचे कादंबरीलेखन: वैश्वीक मानवतेचे प्रतिबिंब:

१) सामाजिक न्याय आणि समता:

स्त्री लेखिकांच्या कादंबऱ्यांमध्ये स्त्री-पुरुष समानता, जातीधर्म आधारित भेदभाव, आर्थिक विषमता यांचे वास्तव चित्र दिसते.

शांता गोखले यांची 'रीटा वेलिंकर' : व्यक्तिस्वातंत्र्य आणि मानवतेचा शोध:

शांता गोखले यांची 'रीटा वेलिंकर' (२०००) ही कादंबरी २००० नंतरच्या मराठी स्त्री कादंबरी लेखनातील

महत्त्वाचा टप्पा मानली जाते. या कादंबरीतील रीटा हे पात्र केवळ एका स्त्रीचे प्रतिनिधित्व करत नाही, तर आधुनिक माणसाच्या अस्तित्वाचा प्रश्न उभा करते.

रीटाचा वैयक्तिक संघर्ष, नातेसंबंधातील ताणतणाव, आत्मशोध आणि स्वतंत्र अस्तित्वाची ओढ या सगळ्यांतून स्त्रीच्या व्यक्तिस्वातंत्र्याचा आणि मानवी प्रतिष्ठेचा विचार व्यक्त होतो. ही कादंबरी स्थानिक वास्तवातून जागतिक मानवतेकडे नेणारा प्रवास दर्शवते.

कविता महाजन यांची 'भिन्न' : विस्थापन आणि मानवी वेदना:

कविता महाजन यांची 'भिन्न' (२००६) ही कादंबरी काश्मिरी पंडितांच्या विस्थापनाच्या पार्श्वभूमीवर लिहिलेली असून ती वैश्वीक मानवतेचा अत्यंत प्रभावी आविष्कार आहे. धार्मिक दहशतवाद, राजकीय संघर्ष आणि त्यातून उद्ध्वस्त झालेले मानवी जीवन हा या कादंबरीचा केंद्रबिंदू आहे.

या कादंबरीत स्त्री पात्रांचे दुःख, असुरक्षितता आणि अस्तित्वाचा संघर्ष हे केवळ एका समाजापुरते मर्यादित न राहता जागतिक स्तरावरील निर्वासितांच्या वेदनांचे प्रतिनिधित्व करते. 'भिन्न' ही कादंबरी मानवी सहवेदना आणि सहअस्तित्वाचा संदेश देते.

उर्मिला पवार यांचे लेखन : दलित स्त्रीचे मानवी अस्तित्व:

उर्मिला पवार यांचे 'आयदान' (२००३) हे आत्मकथन असले तरी त्याची साहित्यिक मांडणी कादंबरीसदृश आहे आणि संशोधनात अनेकदा कादंबरीच्या चौकटीत अभ्यासले जाते. या ग्रंथात दलित स्त्रीच्या आयुष्याचा संघर्ष, अपमान, सामाजिक अन्याय आणि माणूस म्हणून जगण्याची धडपड यांचे वास्तववादी चित्रण आहे.

जात, लिंग आणि वर्ग यांच्या त्रिसूत्री शोषणातून उभे राहणारे मानवी दुःख हे या लेखनाला वैश्वीक मानवतेशी जोडते. उर्मिला पवार यांचे लेखन माणसाच्या मूलभूत सन्मानाचा प्रश्न केंद्रस्थानी ठेवते.

स्थलांतर आणि जागतिक संदर्भ : आधुनिक स्त्री कादंबरी:

२००० नंतरच्या अनेक मराठी स्त्री कादंबऱ्यांमध्ये ग्रामीण ते शहरी किंवा देशांतर्गत ते परदेशी स्थलांतराचे अनुभव मांडले गेले आहेत. या कादंबऱ्यांमधील स्त्री पात्रे नव्या संस्कृतीत जुळवून घेताना आपली ओळख शोधताना दिसतात.

उदाहरणार्थ, शहरी पार्श्वभूमीतील स्त्री पात्रे आर्थिक स्वावलंबन मिळवतात; मात्र त्याच वेळी एकाकीपण, ताणतणाव आणि भावनिक दुरावा अनुभवतात. हा संघर्ष केवळ भारतीय स्त्रीपुरता मर्यादित न राहता जागतिक स्त्रीजीवनाशी समांतर ठरतो.

पर्यावरण, युद्ध आणि मानवी मूल्ये:

कविता महाजन यांच्या लेखनासह काही अन्य स्त्री लेखिकांच्या कादंबऱ्यांमध्ये युद्धजन्य परिस्थिती, दहशतवाद आणि पर्यावरणीय च्हास यांचा मानवी जीवनावर होणारा परिणाम ठळकपणे दिसतो. या कादंबऱ्यांमध्ये निसर्ग आणि माणूस यांचे नाते मानवतेच्या व्यापक चौकटीत मांडले जाते. मानवतेचा विचार हा केवळ सामाजिक नव्हे, तर नैतिक आणि पर्यावरणीय स्तरावरही केला जातो, ही या काळातील स्त्री कादंबरीची महत्त्वाची वैशिष्ट्ये आहेत.

विश्लेषण:

१) **विषयाचा सामाजिक परिणाम:** स्त्री लेखिकांच्या कादंबऱ्यांमुळे वाचकांमध्ये सामाजिक बदल, संवेदनशीलता, सामाजिक न्यायबद्दल जागरूकता वाढली आहे.

२) **मानवता आणि जागतिकीकरणाचा संगम:** स्त्री कादंबरी लेखनातील तत्त्वे वैश्वीक संदर्भात मानवी हक्क, एकात्मता आणि सहानुभूतीला वाव देतात. स्थानिक कथा असली तरी जागतिक संदेशाची छाप स्पष्ट आहे.

निष्कर्ष:

२००० नंतरच्या स्त्री लेखिकांच्या मराठी कादंबऱ्यांमध्ये वैश्वीक मानवतेचे प्रतिबिंब स्पष्टपणे आढळते. शांता गोखले यांची 'रीटा वेलिंकर', कविता महाजन यांची 'भिन्न' आणि उर्मिला पवार यांचे 'आयदान' यांसारखी साहित्यकृती मानवी प्रतिष्ठा, स्वातंत्र्य, वेदना आणि सहवेदना या मूल्यांना केंद्रस्थानी ठेवतात.

ही कादंबरी लेखन परंपरा मराठी साहित्याला केवळ प्रादेशिक चौकटीत न ठेवता जागतिक मानवतावादी विचारांशी जोडते. त्यामुळे २००० नंतरचे स्त्री कादंबरी लेखन हे मराठी साहित्यातील अत्यंत महत्त्वाचे आणि अभ्यासनीय दालन ठरते.